

ДРАГАН Р. ПЕТРОВИЋ¹

Институт за међународну политику и привреду
Београд

РАЈКО М. БУКВИЋ²

Нижегородски државни инжењерско-економски универзитет
Књагињино, Русија

ПРОСВЕТА И НАУКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 1912–2018.

У раду се даје преглед развоја просвете и науке на Косову и Метохији у периоду од 1912. до данас. Посматра се стање школског система на овом простору, и то основношколски систем, гимназије, средњошколско образовање, али и настанак и развој вишег и факултетског образовног система у периоду Краљевине Србије, Краљевине Југославије, социјалистичке Југославије, потом Србије (у саставу СРЈ, односно СЦГ до 2006) до данашњих дана. Посебно је интересантан период од 1999. године у коме особит значај има Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Научни институти на Косову и Метохији новијег су датума и разматрају се у раду, док се у оквиру развоја Универзитета и високошколског образовања од периода СФРЈ у Покрајини појављују и постдипломске и докторске студије.

Кључне речи: Косово и Метохија; просвета и наука; период 1912–2018; Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

1 drdraganpetrovic83@gmail.com

2 r.bukvic@mail.ru

УВОД

Школски, односно просветни систем неизоставни је део образовања као процеса, али и резултата, усвајања знања, умења и навика, како у интересу појединца тако и државе, односно друштва. У савременим друштвима оно добија карактеристике перманентног образовања и један је од предуслова и најважнијих чинилаца привредног и укупног друштвеног развоја и све више се помера ка науци, техници и технологији, односно ка професионализацији, посебно на вишим нивоима образовања.³ Основне циљеве и правце развоја образовања у таквим друштвима конципирају (националне) државе, које сходно томе изграђују и одговарајући школски, односно образовни систем. Насупрот томе, у ранијим периодима циљеви образовања, посебно у друштвима и заједницама које су биле разједињене, или макар и делом под туђинском влашћу, образовање је имало друге, првенствено идентитетске циљеве: у земљама или крајевима који су били под окупацијом главни циљеви сводили су се на стицање писмености и буђење националне свести. Такво образовање, наравно, у основи није могло да се остварује у оквирима тзв. грађанских школа, већ је првенствено било концентрисано у црквама и манастирима. Управо таква ситуација била је и на Косову и Метохији, које је у оквирима Османског царства имало статус вилајета (покрајине)⁴, а и у другим српским неослобођеним земљама. У ослобођеној Србији образовање је такође тежило сличним циљевима, у складу с просветитељским назорима, наиме, стремиле се модернизацији у условима настајуће индустријализације, а за шта је било потребно образовано становништво.

Ослобођење и развој модерне српске државе у првим деценијама XIX века донели су и убрзани развој школства. У новим условима оно почиње да добија карактеристике грађанског школства – оснивају се варошке школе које су, превасходно, школовале ученике за привредне потребе нове државе, за трговину и занате. Број школа се повећава, а тридесетих година у већим градовима отварају се средње школе. Наставни кадар се у почетку регрутовао од учитеља, Срба из Аустроугарске. Убрзо се појавила потреба за систем-

3 Иако су схватања о значају образовања за развој знатно старија, тек у новије време оно је као релевантна променљива обухваћено моделима развоја, а од краја 1950-их обухваћено је, у најширем смислу, појмом људски капитал, и најзад од 1980-их у моделима се испитује (и утврђује) утицај инвестирања у образовање и људски капитал на конкурентност и компаративну предност.

4 Косовски вилајет обухватао је шире подручје од данашње Покрајине (подручја данашњег Косова и Метохије, Санџака – Рашке области, Прешевске долине, западне Македоније са седиштем у Скопљу, Пљевља).

ским регулисањем школства, што је и учињено 1844. године општим школским законом (Устројеније јавног училишног наставленија). Њиме су не само постављени основи за изградњу и уређење школског система у Србији већ је и омогућен утицај на још неослобођеним територијама, у Старој и Јужној Србији. Томе је погодовао релативно једноставан поступак отварања школа, тако да је до осамдесетих година у Старој и Јужној Србији постојала већ 81 школа. Оне су примале помоћ од српске владе (углавном из Фонда Симе Андрејевића Игуманова, основаног по смрти његовог сина), а то је настављено и након што су турске власти после Париског мира 1856. будније могле на рад школа и учитеља. Један од видова помоћи био је и пренос уџбеника из Србије, који се у почетку реализовао мање или више нелегалним путевима, да би га напорима Стојана Новаковића 1890. преузело Министарство иностраних дела (Зарковић, 2015). Ипак, пуни замах развој школства у овим крајевима могао је да добије тек по ослобођењу, на почетку XX века.

У овом раду даћемо преглед развоја школства на Косову и Метохији управо од ослобођења 1912. до савременог стања. Пажња ће бити посвећена свим облицима школства, почев од основног, преко средњег до вишег и високог, укључујући и научноистраживачки. Овај рад је покушај да се систематски, на једном месту, да такав преглед, будући да су досадашњи радови били посвећивани појединим парцијалним питањима, као што су неке од школа, неки од периода у оквиру овде посматраног и сл.

ОСНОВНЕ, СРЕДЊЕ И ВИШЕ ШКОЛЕ КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Велике сеобе Срба са Косова и Метохије крајем XVII и током XVIII века одразиле су се на демографске, економске и остале карактеристике ових крајева у наредном периоду. Просветни и основношколски систем споро се развијао, прве основне школе основане су тек почетком XIX века: 1805. у Врачеву код Лешка, 1810. у Призрену, 1812. у Вучитрну, 1820. у Пећи, затим у Косовској Митровици 1836, а исте 1836. отворена је у Призрену и прва женска основна школа на Косову (Стокић-Симончић и Вукадиновић, 2009, стр. 56; Рајчевић, 2016, стр. 160). Време Абдула Хамида II, „крвавог султана“, (султан 1876–1909), поклапа се с новим егзодусом и геноцидом српског народа, насталим након Берлинског конгреса и проширења Србије. По подацима Цвијића, Стојанчевића и Богдановића, до Првог балканског рата иселило се из целе Старе Србије око 400.000, а само с подручја северно од Шаре око 150.000 Срба (Богдановић, 1985, стр. 148. и даље). У овом периоду

образовни систем Царства, укључујући и Косово, био је реформисан. На простору Косова основане су бројне институције: медресе, основне школе, средње школе, високе школе, немуслиманске школе, стручне школе, библиотеке, новине, предузећа за штампу. Извор образовања и науке и најважнија институција у целом Царству биле су медресе: у покрајини Косово постојало је 39 медреса са 1.407 ученика 1899, а 1903. године 43 медресе са 1.491 учеником. Постојале су и основне српске националне школе у Старој Србији (и Македонији). Основне школе адаптиране су у модерније образовне системе, 1892. било их је 445, а 1905. године 500. Поред основних, важну улогу имале су и сибијске школе. За време Абдула Хамида II у вилајету Косово основано је 380 сибијских школа и основних школа (165 у Скопљу, 79 у Призрену, 55 у Приштини, 49 у Пљевљима, 27 у Новом Пазару, 5 у Санџаку). На крају XIX века Косово као покрајина у Османском царству било је подељено на 6 санџака (Скопље санџак, Приштина санџак, Призрен санџак, Нови Пазар санџак, Пећ санџак и Пљевља санџак) и 30 округа, у којима је 1900. године живело укупно 775.172 становника (Тешмановић и Достих, 2018, стр. 298–303), а Срба је, упркос прогонима, још увек било у значајном броју: према турској салнами (годишњи алманах) Косовског вилајета из 1894. у Приштинском санџаку 67.456, у Пећком 14.752, Новопазарском 35.726 и Призренском 14.200, дакле свега 132.134 (наведено у: Богдановић, 1985, стр. 150). Значајан број српских кућа (и процењен број становника) наводи и Џвијић 1911. за сам прелаз у XX век (Џвијић, 1997, стр. 426).

На размеђу векова у покрајини Косово било је више од 20 средњих школа са по 2–3 учитеља и различитим бројем ученика. У овим школама био је заступљен свеобухватан наставни план и програм којим су изучаване религија и наука, класичне науке, друштвене науке, турски, персијски, француски, арапски језик, Куран, калиграфија, геометрија, историја, географија, морал, сликарство, хигијена. Средњошколско образовање за дечаке трајало је три, а за девојчице шест година. Поред ових, постојала је и средња стручна војна школа. Сваке године у средњој школи образовано је око 1.500 дечака и девојчица (Тешмановић и Достих, 2018, стр. 301).

По завршетку средње школе образовање се могло наставити на вишој школи. Већ после уставних реформи (танзимата) 1839. немуслиманци су стекли право да похађају османске високошколске установе да би се касније укључивали у државну службу. То, с једне стране, сведочи о значају ове покрајине за Османско царство, а с друге, о могућностима немуслиманца да се образују. У периоду 1898–1903. на територији покрајине постојале су две више школе и то у Сјеници и Скопљу. Школа у Скопљу имала је бројно на-

ставно особље, као и врло престижан наставни програм: изучаване су друштвене науке, природне науке, геометрија, космографија, рачун, алгебра, тригонометрија, машине, економија, калиграфија, књижевност, право, верске науке, морал, сликарство, хигијена, пет језика (турски, арапски, персијски, француски, бугарски). Виша школа у Сјеници била је знатно мања и с мањим бројем наставног особља и ученика. И једна и друга образовале су и немуслиманско становништво (Тешмановић и Достић, 2018, стр. 301).

У Османском царству отворане су и немуслиманске школе. Оне су успостављане у регионима које су настањивали припадници различитих националности и религија. Покрајина Косово имала је 17 немуслиманских школа у годинама 1898–1903, у којима је средње и више образовање годишње стицало око 3. 000 ученика (Тешмановић и Достић, 2018, стр. 302).

1890-их отворене су српске књижаре на Косову и Метохији, што је помогла српска влада и то најпре у Приштини и Призрену, а потом и у другим местима (Зарковић, 2010, стр. 167–182). У септембру 1915. ниже (четвороразредне) гимназије требало је да буду отворене и у Косовској Митровици и Ђилану. Међутим, окупација Србије крајем те године од стране Централних сила одгодила је овај процес за послератни период, односно за септембар 1919. (Алексић, 2016, стр. 158).

Велику улогу у просветном смислу на простору Косова и Метохије одиграла је Богословија, односно Богословско-учитељска средња школа у Призрену, како се звала до прославе педесетогодишњице. Током 128 година рада Богословија је одшколовала више од 2.500 стручњака и то нешто више учитеља него свештеника. Она је формирала испочетка скромну, а затим све импресивнију библиотеку, која је 1915. располагала с преко 8. 000 књига у 13.000 свезака. Библиотека је спаљена од стране бугарског окупатора крајем 1915. Мањи део књига је спасен, тако да је школске 1920/1921. године у библиотеци било 1.028 књига. Од око 3.000 највреднијих наслова однетих у Софију, највећи део Бугарска је вратила Југославији двадесетих година. После Другог светског рата део књига је дат другим библиотекама, а један део је задржан у Богословији. Библиотека је исељена 1999. заједно са Богословијом и смештена је у Нишу где је подигнута на хиландарском метоху.

На простору Покрајине Косово постојале су и библиотеке које су основали углавном познати људи: у Радовишу 1773/1774, у Пећи и Призрену 1805/1806, у Ђаковици 1863/1864. године. Осим библиотека, постојала је и издавачка делатност (у оквиру Индустријске школе у Скопљу), као и новине, с улогом информисања и образовања.

РАЗВОЈ ШКОЛСТВА У ДОБА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА – КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Пре 1912. на територији Косова и Метохије постојале су државне школе на турском језику, као и католичке и православне школе. Посебан статус међу национално-конфесионалним школама имале су католичко-арнаутске школе, с наставом на арнаутском језику и писањем латинског, где је видљив утицај Ватикана. После балканских ратова, до 1915, образовне институције католика и Арнаута наставиле су активности. Турске државне школе су затворене и уместо њих започеле су рад државне школе на српском језику. У њима сви предмети, осим верских, предавани су на српском језику (Тешмановић и Достих, 2018, стр. 306). Године 1912. „српски народ на Косову и Метохији дочекао је ослобођење са значајним бројем школа: тада су Срби имали 51 савремену основну школу у којима је учило око 4200 ђака и радило 85 учитеља. Око 35 школа је било за рад чим се обезбеде учитељи. Главни проблем који је отежавао брже ширење мреже основних школа је био у томе што није било довољно учитеља, упркос чињеници да је већ неколико деценија у Призрену радила Богословско-учитељска школа. Уз то један број учитеља је овде долазио и из других наших крајева, најчешће из Србије, али је тада и Србија оскудевала у просветним радницима“ (Чановић, 2010, стр. 21). Територија будуће покрајине подељена је у 1912. између Србије и Црне Горе, којој су припале метохијске области око Пећи, Ђаковице и Истока. У етничком смислу доминирало је албанско становништво, што је разумљиво имајући у виду наведени геноцид и прогон српског становништва, иако се један део Албанаца (и Турака) после Првог балканског рата преселио у Турску или Албанију.⁵

Проблему који наводи Чановић потребно је додати и следећи. Писменост на Косову и Метохији била је најнижа на српским и југословенским просторима. Тако, на основу података пописа Краљевине Југославије из 1921. у Јужној Србији, која обухвата Македонију, Косово и Метохију и Рашку област (Санџак), писмено је свега 16%, док је предкумановска Србија (Краљевина Србија у границама до 1912) имала 34,5% писмених, Босна и Херцеговина 20,6%, Црна Гора 33,0%, Далмација 50,5%, Војводина 77,8%, Хрватска и Славонија 67,0%, Словенија 86,5% (Isić, 1993, стр. 97). Како је у Македонији нешто већа писменост него на Косову и Метохији, то је писменост у косовскометохијској области нижа од наведених 16% за Јужну Србију.

5 По попису из 1921. од 428.283 житеља Косова и Метохије, 278.411 (65,0%) чинили су Албанци, а 113.848 (26,6%) Срби (према: Павловић, 2011, стр. 41).

На Косову и Метохији напредак у домену просвете и образовања у Краљевини Југославији, за нешто више од две деценије њеног постојања био је уочљив, ако се има у виду претходно затечено стање. С друге стране, то је и даље најзаосталија област у културном и привредном смислу, с највећим процентом неписмених, што се посебно односи на албански део становништва. Владан Јовановић указује на напоре Министарства просвете да се у областима Јужне Србије постигне уочљив просветни напредак још у двадесетим годинама, али су резултати били далеко скромнији од очекиваних. Он износи податак да је у Вардарској бановини, где су живели бројни Албанци из западне Македоније, али и део Косова који јој је припадао, више од 97% албанског становништва било неписмено 1929. године, док се на Косову и Метохији, на укупну популацију различитих нација, то односи са преко 80%. Учитељи и просветни радници који су слати из других делова земље да службују на Косову и Метохији то су доживљавали као неку врсту казне због тежих услова рада него у другим покрајинама, а значајна средства која су улагана у изградње нових школских зграда, инвентара, наставнички кадар, побољшавање културних и здравствених навика давала су само делимичне резултате (Јовановић, 2002, стр. 309–379).

На простору Косова и Метохије, у оквиру Краљевине Србије, од ослобођења 1912. до аустро-угарске окупације крајем 1915, постојале су три гимназије и то у Приштини, Призрену (под називом Богословско-учитељска школа од оснивања 1871) и Пећи. У Приштини је српска школа отворена седамдесетих година XIX века. Године 1893. отвара се пети разред основне школе у Приштини, односно први разред (ниже) Гимназије. Иако је Нижа гимназија у Приштини радила претходних година, она је формално отворена 1913. (Базић, 2011, стр. 176). У Призрену је 1907. отворена Нижа трговачка школа (Симић, 2013, стр. 272–273). У Приштини је деловала занатска Раденичка школа коју су похађале и жене, а почетком 1920. оснива се Женска занатска школа и др. (Видосављевић и Драшковић-Круљ, 2014, стр. 339–350).

У Урошевцу је 1930. отворена Грађанска средња школа, која је имала свега четири разреда, па се може сматрати тзв. непотпуном. Она је имала у свом саставу и мушке и женске полазнике, па је рецимо у сезони 1933. четири разреда похађало укупно 85 ученика, од чега 11 женских, а постојао је у оквиру ње и интернат за ученике и предаваче (Базић, 2010, стр. 232–235). С друге стране, Учитељско-богословска школа у Призрену у међуратном периоду прерасла је у Богословску школу, а Учитељска школа поново је отворена тек 1950. (Учитељски факултет у Призрену, Лепосавић. Историјат). У Ђаковици је 1922. отворена Женска занатска школа, у чему је помогла и организаци-

ја Коло српских сестара. Првих година школу је похађало око четрдесетак полазница (Видосављевић, 2015, стр. 131–142). Коло српских сестара помогло је и отварање женске Ђилимарске школе у Призрену (Симијановић, 2010, стр. 187, 192) и Женске занатске школе у Урошевцу 1919. (Видосављевић, 2016, стр. 173–183).

Гимназија у Приштини је 1919. добила Ђачки дом који је могао да смести око 120 ученика. Првих година након Првог светског рата она је имала шест разреда, да би од 1920. добила још два и тако постала прва пуна гимназија на подручју Косова и Метохије у то време (Виријевић, 2010, стр. 56). Остале непотпуне гимназије с почетка двадесетих година, у Призрену, Косовској Митровици, Пећи и Ђиљану, своје свршене ученике могле су слати у Приштину да доврше пуну Гимназију (Базић, 2011, стр. 179).

Попис из 1931. (подаци за косовскометохијску област) презентује да је на Косову и Метохији било свега 15,77% пописаних писмених пунолетних становника оба пола. Од тога мушкараца 25,5% и жена 6,14%. То је убедљиво најслабији резултат по окрузима у Србији, пошто је за предкумановску Србију (данашњу централну Србију ван Рашке области и неколико општина јужне и источне Србије), просек износио 45%, за Војводину око 80%, Рашку област (Санџак) 21% (Исић, 1993, стр. 99). За 1940. годину постоји податак да Метохијски срез има чак 39% писмених, а да рецимо Штавички, који обухвата општине источног Санџака, свега 17% (Dodić-Gudac, 2006, стр. 90).

У *Књизи о Косову*, Д. Богдановић констатује да положај Албанаца у Краљевини Југославији није био посебно лош с аспекта укључивања у политички живот или у оквиру безбедности и односа државне администрације, колико је, с друге стране, био уочљиво лошији у домену културе и образовања, ако се компарира с другим националним мањинама у Војводини и западним областима земље (немачка, италијанска или мађарска национална мањина) (Богдановић, 1985, стр. 183–187). Притом, мора се водити рачуна о огромној разлици у културно-економском нивоу између положаја немачке, италијанске и мађарске националне мањине у Краљевини Југославији, као последица пре свега историјског наслеђа у односу на положај становништва на Косову и Метохији, укључујући и албански део популације.

РАЗВОЈ ШКОЛСТВА У ДОБА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Након Другог светског рата, у социјалистичкој Југославији, без обзира на све противречности, дошло је до запажених резултата у области просвете, односно посебно на подручју описмењавања широких маса становништва.

То се односи и на Косово и Метохију, посебно на албанске масе (Мирковић, 2014),⁶ укључујући чак и женски део популације, барем према званичним подацима описмењавања. Тако, према подацима из 1962, где је на нивоу Републике Србије било неписмено око 33% жена, ситуација је следећа: у Војводини свега око 15%, у ужој Србији 36% и на подручју Косова и Метохије 57%. За око једну деценију, почетком 1970-их, на нивоу Републике Србије било је неписмено око 25% жена и то: у Војводини око 12%, ужој Србији 27% и Косову и Метохији 42,8%, из чега се види константан и значајан напредак у области просвете и описмењавању пре свега женског дела популације (Dodić-Gudac, 2006, стр. 93–94). Јан Пеликан указује на велику диспропорцију већ у образовању на нивоу основне школе, поглавито код структуре ученика по полу албанске националности. Тако је обавезну осмогодишњу основну школу 1970. завршила само петина од уписаног броја девојчица. Претходне 1969, од 221.000 уписаних у основну школу, девојчица је било око 95.000, дакле осетно мање од половине. Међутим, много већи проблем је мали удео девојчица које су успеле и да заврше основну школу, што значи да је велики део одустао, а већ у старту значајан део није ни похађао редовно школу, иако ју је формално уписао (Пеликан, 2010, стр. 110–111).

Пеликан наводи да је средњошколско образовање на Косову и Метохији 1969. похађало 31.000 ученика, од чега су 10.000 биле девојчице, дакле близу једне трећине. Немамо податке структуре ученика по националном саставу у том оквиру, али је јасно да је међу албанском децом и омладином удео женског пола био знатно мањи. Уколико посматрамо број запослених жена на подручју општине Приштина 1969, од 2.233 запослене на пословима које захтевају макар средњу школу било је свега 543 Албанки, дакле око четвртине, што је вишеструко мање од удела албанске националне заједнице (Пеликан, 2010, стр. 111.) Велики демографски притисак на Косову и Метохији, превасходно у оквиру албанске заједнице, утицао је на драстично повећавање броја ученика, у основним и средњим школама, а потом и на факултетима. Тако је 1976. већ било 57.000 косовских средњошколаца (од којих 16.500 девојака).

Када је у питању средњошколско образовање, на нивоу Републике Србије 1981. похађало је средњу школу 56% свих женских особа адекватног узраста.

6 Тако, у извештају Фадила Хоџе од 7. августа 1948. пише: „Данас на Косову и Метохији имамо 8 забавишта шиптарских са 11 одељења и 722 ђака, 395 основних шиптарских школа са 806 одељења, 539 наставника и 42.742 редовних ђака“. Такође, говори се о порасту њиховог удела у средњим школама, отварању низа листова на албанском језику и даљим амбициозним плановима у домену просвете и културе (Мирковић, 2014, стр. 383).

Од тога на подручју уже Србије и Војводине та обухваћеност је била нешто преко 60%, а на Косову и Метохији близу 50% (Dodić-Gudac, 2006, стр. 98). Преглед основних и средњих школа на Косову и Метохији даје Табела 1.

	ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ				СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ			
	ШКОЛЕ	НАСТАВНИЦИ	УЧЕНИЦИ		ШКОЛЕ	НАСТАВНИЦИ	УЧЕНИЦИ	
			свега	жен-ски			свега	жен-ски
1939.	258	733	35.992	...	13	306	6.846	...
1950.	790	975	109.515	...	38	765	7.670	...
1960.	726	4.178	143.044	61.202	42	674	8.566	2.210
1970.	820	9.163	230.213	...	85	1.878	35.922	10.734
1980.	895	13.018	313.558	142.470	97	3.901	80.591	24.704
1990.	967	16.397	343.193	159.728	69	4.871	80.077	25.074

Табела 1: Основне и средње школе на Косову и Метохији 1939–1990 (Извор: Два века развоја Србије, 2008, стр. 255.)

Висок прираштај становништва на Косову и Метохији и све већа пренасељеност није била праћена могућношћу економских и професионалних миграција унутар СФРЈ. Језичке баријере, патријархална свест, али и неадекватна структура образовања утицали су на слабе миграције посебно албанског становништва ван Покрајине. Тако Ј. Пеликан наводи да је 1981. године свега 16.000 етничких Албанаца било настањено у СФРЈ ван својих етничких простора где су рођени, а додатан проблем била је и релативно слаба миграција на привремени рад у иностранство. У структури средњих школа највећи број отпадао је на друштвене области, гимназије, а врло мало на занатске и посебно техничке школе. „Године 1962. постојале су на Косову само 22 занатске школе, које је похађало 2500 ученика, а у четири техничке школе било је уписано 1250 ученика“. Међутим, у исто време у гимназијама на КиМ школовало се 2.800 ученика, а у учитељским школама 2.500 (Пеликан, 2010, стр. 119–121). До 1969. број ученика у занатским и техничким школама на КиМ готово се удвостручио (5.700 у занатским, 3.500 у техничким). Године 1976, демографски бум на КиМ, пре свега албанског живља, презент-

тован је са 21.000 средњошколаца у занатским и техничким школама (25 занатских школа с 10.000 средњошколаца и 24 техничких с 11.000), док је број полазника у друштвеним областима био већи – 23.000 средњошколаца у гимназијама и учитељским школама. Дакле, изузетан је пораст средњошколских полазника у тих петнаестак година: 1961. на КиМ све типове средњих школа, укључујући и занатске, похађало је 13.500 ученика, 1969. тај број је порастао више од два пута – 31.000. Најзад, 1977. он је износио 57.000, а 1982. чак 83.000. Међутим ни овако енорман раст средњошколских капацитета, паралелно с исељавањем Срба и Црногораца, није могао да подмири демографску експанзију албанског становништва, што је између осталог као резултат дало да је просечно сваке године око 15.000 омладинаца остајало ван уписа у средње школе, што је на крају овог периода око четврт милиона младих људи који практично немају квалификације (Пеликан, 2010, стр. 122.)⁷ Од 1961. до 1976. порастао је број становника Косова и Метохије за близу пола милиона, од којих је око пола било радно способно крајем тог периода, па се значајно увећао број незапослених.

И поред несумњивих резултата, образовни ниво становништва Косова и Метохије и даље је знатно заостајао за другим крајевима Југославије. Тако је према резултатима пописа становништва из 1981. у стручној структури радника по школској спреми у целој земљи без школе било 1,64%, без потпуне основне школе 18,44% и с основном школом 22,53%, док су на Косову и Метохији одговарајући проценти били 4,18%, 10,75% и 31,39%. Истовремено, с високим образовањем било је у Југославији 6,89% а на Косову и Метохији 6,27%, што је био прилично изненађујућ резултат. Најзад, у оквиру руководећег особља било је 0,19% без школске спреме на Косову и Метохији и 0,05% у Југославији.⁸

7 Пеликан наводи да је тих година на Косову и Метохији просечно отворано по 2.000 нових радних места, али да је вишак незапослених био константан и произишао од демографског притиска и неравнотеже недовољно образованих који су тражили посао као неквалификовани и напуштања пољопривреде, односно досељавања у градове, а, с друге стране, неспремности и немогућности да се део незапослених сели на рад у остале просторе Југославије, или иностранство.

8 Видети: Hinić i Bukvić, 1989, стр. 51, 74. Ова студија, с обиљем статистичких података и анализа, урађена у оквиру пројекта Утврђивање структурних измена привреде САП Косово, прошла је, нажалост, незапажено у научној и стручној јавности.

ПОЧЕТАК ВИСОКОШКОЛСКОГ ОБРАЗОВАЊА И НАУКЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Развој вишег и високог школства у (бившој) Југославији започео је интензивније након Другог светског рата, али су се више школе у знатнијој мери оснивале после 1960, када је донета Резолуција о образовању стручних кадрова. Углавном су биле двогодишње, иако је закон допуштао и трогодишње. Развој вишег и високог образовања на Косову и Метохији почиње оснивањем прве Више педагошке школе у Приштини, школске 1958/59. године. По профилу, међу вишим школама највише је било техничких, између осталих основане су у Звечану и Урошевцу (касније с привременим седиштем у Звечану), затим економске, између осталих у Лепосавићу и Косовом Пољу (касније с привременим седиштем у Блацу). Једно време у другој половини 1950-их постојале су и више управне школе у Београду и Приштини. Статус виших школа имале су и школе за образовање наставника, основане између осталог у Приштини, Призрену, Ђаковици, као и касније (од 1972) осниване педагошке академије за образовање учитеља и васпитача (између осталог у Призрену). После укидања педагошких академија (1993) основани су учитељски факултети (између осталог у Призрену, касније и у Лепосавићу), а за образовање васпитача оснивају се више школе (између осталог у Ђилану), које задржавају тај статус до поступка акредитације 2005. године по новом закону (Коцић, 2013, стр. 469–470).

Више школе постојале су до 2005, када су новим законом у систем високог образовања уведене и високе школе, којих у Србији на крају XX века више није било (претходне су прерасле у факултете). Високе школе оснивају се ван универзитета, као самосталне установе, по чему се разликују од претходних високих школа. Могу бити високе школе академских и високе школе струковних студија. Од ових других основане су и Висока техничка школа струковних студија у Звечану, као и у Урошевцу (са привременим седиштем у Звечану), затим Висока пословна школа струковних студија у Приштини (са привременим седиштем у Блацу), Висока економска школа струковних студија у Пећи (са привременим седиштем у Лепосавићу), Висока струковна школа за образовање васпитача у Ђилану (са привременим седиштем у Бујановцу) (Коцић, 2013, стр. 445–446).

Развој науке код Срба на Косову и Метохији почео је после Другог светског рата, када се оснивају више школе, факултети, научни институти и Научно друштво, које прераста у Косовску академију наука и уметности. Тада је Приштина постала административни центар аутономне косовско-мето-

хијске области – све надлежности Републике и Федерације биле су пренете на Приштину, па научне институције у Београду нису имале ни финансијско, ни законско право да се баве проучавањем српске културе на Косову и Метохији.

Међу првим научним институцијама основан је Албаноолошки институт 1967. Године 1987. дата је иницијатива за оснивање Института за истраживање српске културе у Приштини. Институт је конципиран као мултидисциплинарна научна институција и одлучено је да се оснују одељења за српски језик, књижевност, националну историју, историју уметности, етнолошко и етно-музиколошко одељење и научно-документациони центар с научном библиотеком. Након НАТО агресије, Институт је дислоциран у Лепосавић где се и данас налази.

Први факултет који је почео са радом био је Филозофски – основан школске 1960/61. године, из којег су 20 година касније настала два факултета: Филозофски и Природно-математички, да би се 1989. Филозофски разгранало на Филозофски и Филолошки. Правно-економски факултет основан је 1961/62. године и из њега ће се, такође, развити два факултета: Правни и Економски. Технички факултет у Приштини почео је с радом школске 1965/66. Са циљем стварања услова за бољу здравствену заштиту и унапређење научно-истраживачког рада 1969. године основан је и Медицински факултет. Наведени факултети били су у саставу Универзитета у Београду све до 1970. и на њима се настава одвијала на српском језику.

Универзитет у Приштини основан је Законом о оснивању Универзитета у Приштини 18. новембра 1969. У састав Универзитета ушли су факултети са седиштем у Приштини, а касније и остали, као и седам виших школа. У Призрену је Учитељска школа, формирана 1950, прерасла почетком седамдесетих у Педагошку академију, као вишу школу, а она је 1993. проширена у Учитељски факултет (Учитељски факултет у Призрену, Лепосавић. Историјат).

Године 1969. на приштинска четири факултета, тад подружница Београдског универзитета, студирало је готово 7.000 студената, од чега близу 1.500 студенткиња. Те године међу 220 дипломираних биле су свега 44 жене. Само седам година касније, 1976, на Приштинском универзитету било је близу 28.000 студената, од тога 42% девојака. Рачуна се да је албанска националност већ партиципирала међу студентима с преко 60%. Од 813 студента који су 1976. дипломирали на Приштинском универзитету свега 164 су биле жене (Пеликан, 2010, стр. 11).

ШКОЛСКА ГОДИНА	БРОЈ ШКОЛА	СТУДЕНАТА		НАСТАВНИЦИ
		УКУПНО	ЖЕНСКИ	
1966/1967	9	7.030	1.378	263
1976/1977	18	31.172	8.890	758
1988/1989	20	35.574	11.913	1.343
1989/1990	20	34.087	11.911	1.398
1990/1991	20	33.660	12.389	1.173

Табела 2: Више школе и факултети на Косову и Метохији 1966/67–1990/91.
(Извор: Статистички годишњак Србије, 1991, стр. 579)

Што се тиче полне структуре студентске популације, она је на Косову и Метохији увек била с мањим уделом женске популације. Тако је и крајем 1980-их у Србији тај удео био 46,5% жена, а на нивоу централне Србије омер је био 50:50, у Војводини око 46% био је удео женског дела студентске популације, а на Косову и Метохији свега 33,4%. Дакле, у АП Косово и Метохија, две трећине свих студената су крајем осамдесетих година чинили мушкарци, а женски део је био око једне трећине (Dodić-Gudac, 2006, стр. 102).

Развој мрежа библиотека на Косову и Метохији био је интензиван током XX века. Највећа библиотека је Универзитетска библиотека у Приштини „Иво Андрић“, основана у периоду оснивања Приштинског универзитета и с новом изграђеном зградом 1981. године (Стокић-Симончић и Вукадиновић, 2009, стр. 56–57).

ПЕРИОД ПОСЛЕ 1990. И САДАШЊЕ СТАЊЕ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

Догађаји из 1990-их у Југославији и државама које су се осамосталиле, одразили су се, наравно, и на Косово и Метохију, и на њен образовни систем. Албански сепаратизам је ојачао, и дошло је до формирања двају паралелних образовних система. Почетком последње деценије XX века, по налогу своје политичке елите и уз наруџбину и спонзорство иностраних ментора, Албанци стварају паралелни илегални образовни систем, настојећи тако да, политизацијом образовања, покажу како су им, наводно, угрожена људска и колективна права, прећуткујући притом да су, као нигде другде у свету, на матерњем језику могли да се школују на свим нивоима образовања и да су

развили научне, образовне и културне институције, које су по квалитету биле далеко изнад оних у Албанији.

Након доношења Закона о универзитету 1992, Универзитет у Приштини је имао четрнаест факултета, од којих дванаест са седиштем у Приштини: Економски, Медицински, Правни, Природно-математички, Пољопривредни, Филозофски, Филолошки, Факултет за физичку културу, Факултет уметности, Грађевинско-архитектонски, Електротехнички и Машински факултет; један у Косовској Митровици – Рударско-металуршки и један у Призрену – Учитељски факултет.

Настава на албанском језику од школске 1991/92. године самоиницијативно се издвојила, тако да је дошло до формирања паралелног образовног система. Факултети Универзитета у Приштини наставом на српском језику наставили су да обављају образовну и научну делатност у оквиру јединственог образовног система Републике Србије. Након договора тадашњег председника Србије Слободана Милошевића и Ибрахима Ругове 1. септембра 1996, уз посредовање Заједнице „Сент Еуђидио“ потписан је Споразум о образовању. На основу њега формирана је Комисија „3+3“⁹, која је 23. марта 1998. припремила договорене мере за примену Споразума о образовању, када албански наставници, сарадници и студенти пристају да се врате у оквир образовног система Републике Србије. Међутим у кратком периоду пре НАТО агресије када је у пракси овај споразум заживео, долази до поделе Универзитета у Приштини (на основу поделе Комисије „3+3“) Албанцима је припало 60% универзитетског простора, Србима 35% и Турцима 5%.

Током НАТО агресије на нашу земљу, око 1.500 наставника, сарадника и запослених на Универзитету у Приштини, заједно са 16.000 студената, који су наставу слушали на српском језику, протерано је са факултета, узурпирана је комплетна имовина и никада им није био омогућен повратак. Након краткотрајног боравка у Крушевцу и неким другим градовима, крајем 2001. Универзитет у Приштини прелази у Косовску Митровицу која је одређена као привремено седиште Универзитета. Постепено и поступно сви факултети који су били у саставу Универзитета враћају се на простор Косова и Метохије (www.pg.ac.rs).

9 Чланови Комисије „3+3“ с албанске стране били су: Фехми Агани, Абдул Рама и Реџеп Османи, а са српске представници државних органа: Ратомир Вицо, Горан Перчевић и Добросав Бјелетић, уз присуство чланова Заједнице „Сент Еуђидио“: монсињора Вићенца Палие, професора Роберта Мароцо дела Рока и доктора Марија Ђира.

Овде ћемо кратко представити факултете Приштинског универзитета, основне моменте њиховог деловања, који је због политичких прилика дислоциран у Косовску Митровицу.

Економски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици постоји од 1961, кад је на предлог Извршног већа Народне скупштине Републике Србије Републичко веће Скупштине Србије усвојило Закон о оснивању Правно-економског факултета у Приштини.

Факултет је у почетку деловао у оквиру Београдског универзитета, а настава на албанском језику почела је од јесени 1966. Целокупна настава на албанском језику извођена је почевши од школске 1970/71, од када се на Факултету одвија паралелно настава на српском и албанском. Од јесени 1971. Факултет је подељен на две самосталне целине: Економски и Правни факултет. Са заштравањем друштвене и политичке ситуације у Покрајини положај наставе на српском језику био је све тежи. Дошло се временом до омера од 4:1, односно на сваког уписаног студента на настави на српском, уписивано је четири студента на албанској настави. Треба имати у виду да су се на наставу на албанском језику уписивали искључиво Албанци, а на наставу на српском Срби, Црногорци, Муслимани, Роми, Горанци, Албанци, који су то желели, Турци и припадници других националности. Неретко се на наставу на српском језику није уписала ни половина предвиђене квоте Срба и Црногораца. Број студената који се уписивао годишње био је близу 700, а уведене су и постдипломске студије и израде докторских дисертација. 1990-их почиње с интензивним радом Институт за економска истраживања, настао на темељима претходних научноистраживачких јединица Економског факултета.

У оквиру реализације договора Милошевић–Ругова, за извођење наставе на албанском језику, у току 1998, предат је већи део просторија Економског и Правног факултета за наставу на албанском језику (преко 12.000 м²), а на српском око 3.000 м², који је Српска православна црква, Епархија рашко-призренска, поклонила Министарству просвете Републике Србије, наменски, за школовање студената. Врло брзо је простор за наставу и стручне службе оспособљен за несметан рад и Факултет је, готово без потешкоћа, наставио активност. Рад Факултета за време НАТО агресије одвијао се веома отежано, у редукованом обиму.

Након доношења Резолуције 1244 Савета безбедности УН и доласка међународне цивилне и војне мисије на Косово и Метохију, уместо успостављања реда и омогућавања нормалног и безбедног живота, наступа невиђени прогон. Посебна мета била је Приштина, универзитетски центар. У ноћи

између 23. и 24. јуна 1999. у згради Економског факултета убијени су др Миленко Лековић, доцент и стално запослени радници Миодраг Младеновић и Јовица Стаменковић. Уништена је и покрадена имовина факултета, укључујући читаву документацију, намештај, опрему, стручну библиотеку са преко 12.000 наслова. Факултет је привремено дислоциран у Блаце, а потом од 2002. у Зубин Поток, да би се од 2006. нашао на садашњој адреси у Косовској Митровици. Преласком у Косовску Митровицу, битно су се побољшали услови за рад (www.ekonomski.pr.ac.rs).

Правни факултет у Приштини је као самостална јединица настао од како се Правно-економски факултет 1971. дели се на два самостална: Правни и Економски. До школске 1966/67. године настава се изводила на српском, а након тога на појединим предметима и на албанском језику. Од школске 1970/71. до 1991/92. настава се паралелно изводила на српском и албанском језику, а од тада настава се изводи само на српском језику. Седиште Факултета до јуна 1999. налазило се у Приштини. Одлуком Владе Републике Србије Факултет наставу за школску 1999/2000. организује у Врању, а од школске 2001/02. привремено седиште Факултета је у Косовској Митровици. Факултет успешно организује консултативну наставу у високошколској јединици Правног факултета у Врању. Данас на Факултету студира око 1.200 активних студената различитих националности. Од оснивања до данас на Факултету је дипломирало преко 8.000 студената и стекло стручни назив дипломираног правника (www.pra.pr.ac.rs).

Медицински факултет у Приштини основан је 1969, од 1973. у његов рад интегрисан је Клиничко-болнички центар у Приштини, а од 1975. у оквиру Медицинског факултета отвара се и Стоматолошки одсек. Током 40 година, на Медицинском факултету студирало је преко 10.000, а тренутно студира око 1.300 студената. Факултет је од јуна 1999. привремено био измештен у Крушевац. Од 1. септембра 2002. Медицински факултет у Приштини вратио се на простор Косова и Метохије и за привремено седиште одређена је Косовска Митровица. Наставници и сарадници обављају здравствену, научно-истраживачку и едукативну делатност у наставним базама Факултета, а то су: Клиничко-болнички центар Приштина са седиштем у Грачаници, Здравствени центар у Косовској Митровици, Завод за јавно здравље Приштина у Косовској Митровици, Дом здравља у Звечану и Војно-медицинска академија у Београду. На Медицинском факултету у Приштини – Косовска Митровица дипломирало је 822 студената. Звање магистра наука стекло је 85, доктора наука 40, а здравствену специјализацију 185 кандидата. Медицински факултет у Приштини – Косовска Митровица акредитовао је четири студиј-

ска програма: 1) интегрисане академске студије медицине у трајању од 6 година, 2) интегрисане академске студије стоматологије у трајању од 5 година, 3) основне академске студије здравствене неге у трајању од 4 године, 4) докторске академске студије у трајању од најмање 3 године (www.med.pg.ac.rs).

Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици најстарија је високошколска институција на Косову и Метохији. Основан је 1960. у Приштини када је конституисана управа Факултета у саставу Београдског универзитета. Факултет је отпочео рад са шест наставних група: Српскохрватски језик и књижевност, Албански језик и књижевност, Физика, Хемија, Биологија и Математика. Две године касније формиране су и наставне групе за Општу и Националну историју, Педагогију и Географију. Школске 1970/71. почињу с радом и студијске групе за Француски језик и књижевност, Југословенску књижевност и Енглески језик. Оснивање, почетак рада и развој Факултета био је изузетно важан за развој школства, просвете, науке, образовања и привреде не само за Косово и Метохију и Републику Србију него и за суседне републике. Захваљујући снажном економском, друштвеном и културном развоју, поједине или више студијских група прерастају у самосталне факултете. Тако је школске 1971/72. формиран Природно-математички, а 1989. Филолошки факултет.

Филозофски факултет добија савремено здање у центру Приштине и врло повољне услове за наставно-научни рад. Од формирања, за рад на Факултету ангажовани су и афирмисани наставници с Универзитета у Београду, Нишу, Новом Саду и Скопљу. Таква оријентација у великој мери је допринела отворености Факултета, размени искустава и уопште подизању квалитета наставно-научног рада. Факултет је непрекидно водио бригу о научном подмлатку и изнедрио десетине магистара и доктора наука од којих су многи признати научни радници и наставници и ван граница Србије. Само од 1999. до сада је из области друштвено-хуманистичких наука и језика звање магистра стекло 73, докторске дисертације одбранило је 33 кандидата, а назив дипломираних професора друштвено-хуманистичких наука и језика стекло је преко 2.800 студената. На Филозофском факултету образовање стичу студенти из свих крајева Србије и из Црне Горе, Босне и Херцеговине, Македоније, Хрватске, Грчке и Бугарске.

Повратком Универзитета у северну Косовску Митровицу 2001, Филозофски и Филолошки факултет организовани су као јединствен факултет под називом Филозофски факултет са седиштем у Косовској Митровици. Наставно-научни рад Филозофски факултет од тада остварује у новоизграђеном и савремено опремљеном објекту у непосредној близини Ректората и

седишту већег броја факултета Универзитета у Приштини. Факултет је опремљен савременом наставном технологијом и средствима, укључујући библиотеку са преко 30.000 различитих наслова, читаоницу за студенте, кабинет за информатику, специјализоване учионице за учење језика, бежичну интернет мрежу и амфитеатар са 100 места, као и простор за рад Студентског парламента. Факултет сваке године уписује око 300 студента на основним академским студијама и око 100 студената на мастер академским студијама (www.fifa.pg.ac.rs).

Учитељски факултет у Призрену основан је 1993, а од 1999, након краћег задржавања рада у Звечану, наставио је да ради од 2000. у Лепосавићу, где је ускоро смештен у згради Дома културе. Факултет сваке године упише преко 100 студената, а до сада је на њему дипломирало преко 800 (Учитељски факултет у Призрену, Лепосавић. Историјат).

Факултет техничких наука у Косовској Митровици основала је Влада Републике Србије Одлуком о оснивању Факултета техничких наука у Косовској Митровици и о укидању Електротехничког факултета, Машинског факултета и Грађевинско-архитектонског факултета у Приштини и Рударско-металуршког факултета у Косовској Митровици, 19. октобра 2001.

Факултет техничких наука Универзитета у Приштини има седиште у Косовској Митровици. Факултет остварује академске и струковне студијске програме, изводи образовне курсеве са циљем образовања током читавог живота и друге облике студија за иновације знања и стручног образовања и усавршавања, остварује и развија научноистраживачки и стручни рад у оквиру научних области за које је акредитован. У склопу факултета су рачунски центар и библиотека. Рачунски центар је формиран с намером да обезбеди подршку осавремењивању процеса извођења наставе и научноистраживачког рада на ФТН. Библиотека је у згради факултета, с простором који одговара стандардима (www.фтнкм.срб).

Природно-математички факултет основан је 1960. у Приштини. Тада су у оквиру Филозофског факултета у Приштини постојале четири групе: Биологија, Хемија, Физика и Математика. Природно-математички факултет 1971. постаје самостална високошколска установа, када постојеће групе прерастају у катедре, а касније у одсеке. Тако, данас Природно-математички факултет у саставу има шест одсека (поред наведених и Географија и Информатика) и налази се у Косовској Митровици (www.pmf.pg.ac.rs).

Факултет за спорт и физичко васпитање Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Лепосавићу, основан је као Факултет за физичку културу у Приштини 1979. и с радом је почео школске 1979/80. Кадровски и

материјални потенцијали коришћени су са Смера за физичку културу при Вишој педагошкој школи у Приштини (Факултет за спорт и физичко васпитање Универзитета у Приштини. О факултету). Године 2008. Факултет за физичку културу променио је назив у Факултет за спорт и физичко васпитање. На овом факултету закључно с 1. јануаром 2015, дипломирала су 3.353 студента.

Факултет уметности у Приштини са привременим седиштем у Звечану је високошколска уметничко-истраживачка и образовна установа с основном мисијом реализације високо квалитетног образовног процеса у пољу уметности (у области ликовних, музичких и драмских уметности), развоја уметничких знања из области уметности, припремања и јавног приказивања уметничких остварења из области ликовних, музичких и драмских уметности, као и осигуравање једне од водећих позиција у региону за едукацију кадрова у ликовној и музичкој педагогији. Факултет је основан 1973. као Академија ликовних уметности, на основу Закона САН Косова и Одлуке Савета Универзитета у Приштини. Школске 1975/76. на Академији ликовних уметности основан је Музички одсек, тада је промењен назив у Академију уметности, а од 1989/90. основан је и Одсек за драмску уметност. Од 1986. назив је Факултет уметности. Факултет има три одсека – департмана: за Ликовну, Музичку и Драмску уметност. На Факултету се успешно организују Основне академске и Мастер академске студије (www.art.pr.ac.rs).

Закључна разматрања

Бурна историја Србије током XX века одразила се и на историју њене јужне покрајине, која је на почетку века ослобођена и припојена матици, а затим пред крај века, деловањем арбанаских сепаратистички снага, подржаних значајним делом тзв. међународне заједнице, отет од ње. Овај процес завршен је, бар за сада, једностраним проглашењем независности.

Лоши међунационални односи, сукоби, геноцид о коме пише Богдановић, прогон српског становништва нарушили су етничку равнотежу у последњој четвртини XIX века (ако је она икада и постојала), а у периоду између два светска рата делимичан покушај њеног поновног успостављања није дао очекиване резултате.¹⁰ Штавише, он је после Другог светског рата и новог протеривања поништен¹¹, чиме су у духу званичне политике КПЈ још од 1920-их постављене чврсте основе за сецесију Покрајине.

Све то одразило се, наравно, и на образовање, односно образовни систем, који су после ослобођења покушавали да успоставе Србија, односно Југосла-

вија. Тешко почетно стање, с великим бројем неписмених, у изразито патријархалној средини, ограничавало је домете предузиманих мера. Ипак, постигнути су одређени, немали, резултати, али су они остајали у сенци међунационалних односа, и чак се временом потпуно у њих утапали.

О томе какво је стање образовања, просвете и науке на Косову, посебно оном његовом делу који је етнички очишћен и под контролом власти у Приштини говори Извештај светске банке од јула 2007, који између осталог наводи да је сваки пети становник покрајине неписмен, сваки трећи нема завршену основну школу, а да годишње просечно око 2.000 студената и 20.000 средњошколаца заврши школовање и тражи запослење, без великог успеха да га нађе (Kosovo – Youth in Jeopardy, 2008). С друге стране, део система за српско (и друго неалбанско) становништво уколико је и опстао, такође је прогнан из својих седишта и затворен је практично у гето. Све то чини перспективе опоравка и развоја образовања на Косову и Метохији тешким и неизвесним, иако су у претходном периоду постављени добри основи на свим нивоима образовног система.

Библиографија

Алексић, Ј. Ј. (2016). Затварање државне, оснивање самоуправне и поновно отварање државне реалне гимназије у Косовској Митровици 1932. и 1933. године. *Баштићина*, 41, 157–168.

Базић, М. (2010). О значају државне грађанске школе у Урошевцу. *Баштићина*, 28, 231–247.

Базић, М. (2011). Значај и статистички преглед рада Приштинске гимназије од 1919–1921. године. *Баштићина*, 30, 175–185.

Богдановић, Д. (1990). *Књига о Косову*. Београд: Књижевне новине.

Видосављевић, С. (2015) Делатност Женске занатске школе у Ђаковици 1922–1941. *Баштићина*, 38, 131–142.

10 У периоду 1918–1941. у оквиру аграрне реформе и колонизације на територију косовско-метохијске области насељено је око 60.000 колониста, што је заправо мањи део протераних с ових простора после 1876. године. Међу њима је било и припадника других народа и крајева Краљевине. Интересантно је да се и данас, потпуно у духу Туцовића и КПЈ/СКЈ то тумачи као, као на пример у раду Тешмановић и Достић, 2018, стр. 304, као „један од разлога који су оставили негативне последице на односе Срба и Албанаца“.

11 Одлуком о привременој забрани повратка колониста у њихова ранија места живљења од 6. марта 1945. забрањен је повратак на Косово и Метохију око 100.000 Срба, углавном поменутих колониста из међуратног периода. Видети: Пелевић, 2005, стр. 369–370.

- Видосављевић, С. (2016) Образовна и хуманитарна улога женске занатске школе кола српских сестара у Урошевцу 1919–1941. *Баштиња*, 40, 173–183.
- Видосављевић, С. и Ј. Драшковић-Круљ. (2014). Хуманитарна и образовна улога Женске подружине и њене Занатске школе у Приштини од 1919–1944. године. *Баштиња*, 36, 339–350.
- Виријевић, В. (2010). Гимназија у Приштини 1913–1941. године – прилози за проучавање. У: Д. Маликовић (ур.), *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима* (51–60). Косовска Митровица: Филозофски Факултет.
- Вукадиновић, З. Ч. и Богавац, М. Ј. (2001). *Српска култура и просвета у Косовској Митровици 1836–1941*. Приштина–Призрен–Лепосавић: Институт за српску културу.
- Два века развоја Србије.* (2008). Београд: Републички завод за статистику.
- Dodić-Gudac, V. (2006). Školovanje žena u Srbiji 1945–1991. *Tokovi istorije*, 3, 90–104.
- Зарковић, В. (2010). Отварање прве српске књижаре у Приштини 1890. године. *Баштиња*, 28, 167–182.
- Зарковић, В. (2015). Учители у Старој Србији као носиоци националне свести. У: Ж. Миленковић и С. Башчаревић (ур.), *Настава и наука у времену и простору: Зборник радова са научној скупи* (967–977). Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену.
- Ђилас, Ј. К. (1969). *Српске школе на Косову од 1856. до 1912. године*. Приштина: Заједница научних установа Косова.
- Išić, M. (1993). Pismenost u Srbiji u prvoj polovini xx века. *Tokovi istorije*, 1–2, 91–103.
- Јовановић, В. (2002). *Југословенска држава и Јужна Србија 1918–1929. Македонија, Санџак, Косово и Метохија у Краљевини СХС*. Београд: ИНИС.
- Kosovo – Youth in Jeopardy: Being Young, Unemployed, and Poor in Kosovo. A Report on Youth Employment in Kosovo, Report No. 43596-XK, September 2, 2008, www.openknowledge.worldbank.org (Приступљено 30. децембра 2018.)
- Високе школе. (2013). У: Коцић, Љ. (ур.). *Српска енциклопедија* (том II, стр. 445–446). Нови Сад – Београд: Матица српска – САНУ – Завод за уџбенике.
- Више школе. (2013). У: Коцић, Љ. (ур.). *Српска енциклопедија* (том II, стр. 469–470). Нови Сад – Београд: Матица српска – САНУ – Завод за уџбенике.
- Мирковић, Е. (2014). Извештај Председништву Владе Народне Републике Србије о албанској националној мањини на Косову и Метохији. *Баштиња*, 37, 375–386.
- Павловић, А. (2011) *Свакодневни животи колониста на Косову и Метохији 1918–1941. године*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Пелевић, Б. (2005). *Кроз историју Косова и Метохије од VI до XXI века*. Београд: „Евро“.

- Пеликан, Ј. (2010) Прилози за друштвену историју Косова и Метохије шездесетих и седамдесетих година 20. века. *Токови историје*, 2, 95–129.
- Рајчевић, П. Ђ. (2016). Развојни пут основног школства у Лешку и околини и стање у основној школи „Стана Бачанин“ на крају 2014/2015. школске године. *Башти-на*, 40, 155–171.
- Симијановић, Ј. (2010). Одбори Кола српских сестара на Косову. *Баштина*, 28, 183–196.
- Симић, М. (2013). Школство у Призрену од 1906 до 1909. године, *Баштина*, 35, 269–278.
- Статистички годишњак Србије*. (1991). Београд: Републички завод за статистику.
- Стокић-Симончић, Г. и З. Вукадиновић. (2009). Српска књига и библиотеке на Косову и Метохији. *Панчевачко читалиште*, 15, 52–58.
- Тешмановић, Љ. и С. Достих. (2018). Улога и значај образовања на простору Косова и Метохије, некад и сад. *Баштина*, 44, 295–314.
- Нинић, В. и Р. Буквић. (1989). *Kadrovska struktura privrede SAP Kosovo*. Београд: Institut ekonomskih nauka.
- Џвијић, Ј. (1996). *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије, ирећи гео*. Београд: Српска академија наука и уметности и Завод за уџбенике и наставна средства.
- Чановић С. (2010). Српско школство на Косову и Метохији на крају турске владавине. У: Д. Маликовић (ур.), *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима, међународни тематски зборник* (11–23). Косовска Митровица: Филозофски Факултет.

Интернет сајтови

- Економски факултет Универзитета у Приштини – Косовска Митровица. Историјат, www.ekonomski.pr.ac.rs (Приступ остварен 26. децембра 2018.)
- Медицински факултет Приштина. Универзитет у Приштини – Косовској Митровици. Историјат, www.med.pr.ac.rs (Приступ остварен 11. јануара 2019.)
- Природно-математички факултет – Косовска Митровица. Студије, www.pmf.pr.ac.rs (Приступљено 29. децембра 2018.)
- Универзитет у Приштини, Правни факултет Косовска Митровица. Историјат, www.pra.pr.ac.rs (Приступљено 8. јануара 2019.)
- Универзитет у Приштини, Филозофски факултет Косовска Митровица. О факултету www.fifa.pr.ac.rs (Приступљено 8. јануара 2019.)
- Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Историјат, www.pr.ac.rs (Приступљено 20. децембра 2018.)

Учитељски факултет у Призрену, Лепосавић. Историјат, <http://uf-pz.net/o-fakultetu/istorijat/> (Приступљено 10. јануара 2019.)

Факултет за спорт и физичко васпитање Универзитета у Приштини. О факултету, www.dif.pg.ac.rs (Приступ остварен 8. јануара 2019.)

Факултет техничких наука Косовска Митровица, Универзитет у Приштини. Историјат. www.ftnkm.rs (Приступљено 15. јануара 2019.)

Факултет уметности Универзитета у Приштини, Звечан – Косовска Митровица. О факултету www.art.pg.ac.rs (Приступ остварен 10. јануара 2019.)

DRAGAN R. PETROVIĆ

Institute for International Politics and Economy
Belgrade

РАЈКО М. БУКВИЋ

Nizhny Novgorod State Engineering-Economic University
Knyaginino, Russia

EDUCATION AND SCIENCE IN KOSOVO AND МЕТОHIЈА 1912–2018

Summary

The development of education in the territory of Kosovo and Metohija after 1912 relied on the initial modest fund of existing primary schools and several lower grammar schools. In addition to several high schools in Priština and the Prizren Primary School, there were also several libraries, the largest of which was the one in the Primary School in Bogoslovija. Between the two world wars, there was a significant improvement of the educational activities in Kosovo and Metohija, such as the obligatory primary education and the improvement of the connection between lower and upper secondary schools. Yet, the rate of illiteracy in this province was still the largest in the Yugoslav region. During the socialist period in Yugoslavia, significant results had been achieved in the literacy of broad masses, as well as in the improvement of the education system, such as opening a large number of new secondary education institutions, and finally the opening of higher education institutions. There was a number of newly established faculties in the province, initially as a part of the Belgrade University. By the end of the 1960s, they were united as the University of Priština, which had been marked as the foundation for the development of science in the province.

However, The Constitution of 1974, along with the institutional foundations, influenced the developing separatism in the province, on the wings of

great Albanian allegory of nationalism and chauvinism, which had a negative impact on the work of the University, as well on the general state of education in the province. Paradoxically, the Albanian national minority received the greatest possible privileges in the development of the University and the education system during the socialist Yugoslavia, primarily in Kosovo and Metohija.

Along with the demographic explosion of the Albanian population, the process of emigration of Serbs and other non-Albanian population was under influx, which drastically altered the demographic picture of the Kosovo province, especially from the 1960s to late 1980s. During the 1990s, the educational system in the province functioned in conditions of national duplication, since the majority of Albanians attended parallel educational institutions. In the field of science, Milošević-Rugova's 1996 agreement was reached regarding the further development of science in the province.

However, the NATO aggression in spring of 1999 and the extreme violence of the Albanian terrorists after June of the same year, lead into exodus of a large part of the Serbian people and non-Albanians from Kosovo and Metohija, as well to the long term dislocation of the University from Priština to Kosovska Mitrovica, where it is still stationed. The University of Priština with temporary headquarters in Kosovska Mitrovica, is an important institution to the Serbian people in Kosovo and Metohija, and a significant element of the scientific and educational system of the Republic of Serbia.

Keywords: Kosovo and Metohija; education and science; period 1912–2018; University of Priština in Kosovska Mitrovica